

Nicolas Jabko: Playing the Market: A Political Strategy for Uniting Europe, 1985–2005.

1st ed. Ithaca – London: Cornell University Press, 2006, X + 206 stran, ISBN 978-0-8014-4463-0, ISBN 0-8014-4463-2 (signatura knihovny ÚMV 53 527).

Ve druhé polovině osmdesátých let dvacátého století dochází v tehdejší západní Evropě (v té době stále ještě železnou oponou „hermeticky“ oddělené od východní části kontinentu) k mohutnému a na první pohled poměrně neočekávanému oživení a vzepětí procesu ekonomické integrace v rámci tehdejších Evropských společenství (ES). Významným milníkem tohoto procesu a jedním z jeho prvních „hmataelných“ výsledků bylo vytyčení programu *Evropa 92*, který si kladl za cíl vytvořit v rámci ES tzv. vnitřní trh, tedy ekonomický prostor bez vnitřních hranic, v roce 1986 (na základě tzv. Bílé knihy Evropské komise z roku 1985). Za jeho skutečné vyvrcholení je však možné považovat vytvoření měnové unie, spojené s nahrazením dosavadních národních měn jednotnou společnou měnou euro, k němuž dochází v roce 2002, tedy více než půldruhé dekády po nastartování procesu vytváření vnitřního trhu. V souvislosti s oživením projektu západoevropské integrace v uvedeném období bývá někdy používán termín *tichá revoluce* (srovnej například Jabko, 2006, s. 4).¹

Vytváření *vnitřního trhu*, spojeného s určitým stupněm liberalizace a deregulace, a *měnové unie*, založené na antiinflačně orientované monetární a fiskální politice, bývalo vždy běžně chápáno jako jednoznačné vítězství neoliberálních ekonomických idejí (obecně sázejících na uvolňování prostoru pro působení tržních sil) v podmínkách kontinentální Evropy. Autor recenzované knihy však dokazuje, že realita zdaleka nebyla a není tak jednoduchá a jednoznačná. Zároveň ukazuje, že vzepětí integračních procesů ve druhé polovině osmdesátých let také rozhodně nelze chápat jako prosté přizpůsobení se tlakům globalizovaných tržních sil (srovnej Jabko, 2006, s. 5), neboť tržně orientované reformy posléze zasáhly i oblasti, kde v té době žádný výraznější tlak ze strany transnacionálních trhů neexistoval, jako byla například energetická síťová odvětví (srovnej Jabko, 2006, s. 21). Za oživením evropské integrace na půdorysu vytváření vnitřního trhu stála podle Jabkova názoru ve skutečnosti spletitá houšť zájmů, na základě jejichž syntézy za daných okolností v daném okamžiku vznikla velmi pestrá a heterogenní *ad hoc* koalice podporovatelů se širokou škálou motivů, zahrnující „*podporovatele volného trhu a kritiky volného trhu, levicové i pravicové politiky, byrokraty i vůdčí postavy byznysu, jakož i vysoké vládní úředníky ve všech členských státech*“ (Jabko, 2006, s. 2). Limity konsenzu v rámci této mnohobratvé koalice byly dány především světovým diferencemi jejich účastníků, kdy „*některí aktéři trh přijímají bezvýhradně jako blahodárný zdroj disciplíny, jiní ho přijímají výhradně jako pragmatický předpoklad pro možnost sledovat normativně nadřazené cíle*“ (Jabko, 2006, s. 7). Hlavními nositeli zájmu na posílení integrace byli aktéři na evropské úrovni, především Evropská komise (EK) a její vůdčí představitelé. V některých případech však tržně orientované reformy nabraly vlastní dynamiku a vymkly se původním záměrům a omezením (což platí zejména v případě finančního sektoru).

Příklon k tržní integraci obecně představoval určitou specifickou reakci na situaci z přelomu 70. a 80. let 20. století, kdy staré hospodářsko-politické recepty přestaly uspokojivě fungovat v konfrontaci s novými výzvami. Takto uvolněný prostor v té době začala rychle zaplňovat neoliberální ideologie a její hospodářsko-politické recepty. Jako řešení se za těchto okolností nabízelo určité rekonstituování evropského hospodářského modelu na bázi integrovaného hospodářského prostoru, jenž by však nebyl bezbřehým způsobem deregulován, ale jeho regulace byla spíše ve větší míře soustředěna v jednom centru, které by tím bylo do určité míry posíleno i politicky. Jinými slovy řečeno, „*reformy... v sobě kombinovaly deregulaci s reregulací*“ (Jabko, 2006, s. 21). Tento posun by přitom nebyl ani

proti zájmům národních regulačních úřadů, neboť v podmínkách politicky výrazně decentralizovaného modelu EU/ES, kdy Evropská komise disponuje pouze velmi omezenými pravomocemi a kapacitami, stejně může jakákoli regulace, vycházející z unijní úrovně, fungovat pouze v úzké symbióze evropských a národních regulátorů (*k fungování této symbiózy ve finanční oblasti srovnej Jabko, 2006, s. 78*).

Autor recenzované publikace na několika místech zdůrazňuje ambivalentní charakter tiché revoluce a jejích motivů, v jejímž případě je „*obtížné hovořit o pravé neoliberalní revoluci*“ (*Jabko, 2006, s. 4; viz též Jabko, 2006, s. 26*). Průvodním znakem této ambivalence bylo, že často „*tržně orientované reformy šly ruku v ruce s působením tržnicích sil, omezujících koncentrací pravomocí na úrovni EU. Celkem vzato, ani dynamika evropského vnitřního vývoje, ani vnější tržní tlaky a ani nástup neoliberalní ideologie nepředstavují primární determinantu tiché revoluce.*“ (*Jabko, 2006, s. 4–5.*)

Při rozboru problematiky okolností vzniku a další dynamiky tiché revoluce Nicolas Jabko na několika místech své knihy vzájemně konfrontuje tři různé analytické přístupy, konkrétně *utilitární (utilitarian assumption)*, podle něhož lze integrační proces a jeho motivaci vysvětlit pouze na základě dosahovaného individuálního užítku jednotlivých aktérů, *institucionalistický* a *konstruktivistický*, přičemž naznačuje, v čem je ten který přístup vzhlédem ke specifikům dané problematiky podnětný a jaké má naopak omezení a nedostatky (*srovnej Jabko, 2006, s. 24; viz též Jabko, 2006, s. 3*). Pro autorův pohled na probíranou problematiku a jeho metodu analýzy je charakteristický značný důraz, jenž klade na roli politické strategie při prosazování tržně orientovaných reforem: „*Tichá revoluce EU byla produktem inovativní politické strategie aktérů, kteří používali tržní ideje jako prostředek pro kompenzování mocenských zdrojů.*“ (*Jabko, 2006, s. 5.*)²

Nicolas Jabko ve své knize provádí hlubokou a důkladnou dekonstrukci pojmu *trh*, který chápe v nejrůznějších kontextech, podobách, funkcích i „převtěleních“ jako objektivní realitu, instituci i rétorický prostředek, skrývající v sobě značný mobilizační potenciál pro formulování i prosazování politické strategie. Staví se přitom převážně na pozici kritické školy, podle níž „*trh není neutrální normou, ale politickou a sociální konstrukcí*“ (*Jabko, 2006, s. 33*). Obecně trh chápe především v těchto souvislostech: jako *zdroj omezení a tlaku (constraint)*, *normu, prostor* a jako určitý verbální *talisman*, umožňující rozšiřování tržních norem a postupů do dalších oblastí.³ Každý z uvedených kontextů autor vysvětluje a dokumentuje na konkrétním příkladě určité oblasti (jež tvoří vždy jednu kapitolu knihy), která se od poloviny osmdesátých let stala objektem tržně orientovaných reforem. *Trh jako zdroj omezení a tlaku* je prezentován na příkladu vytváření jednotného trhu finančních služeb. *Trh jako norma* (či normativní zbraň ve válce idejí), která se na základě logiky vývoje rozšiřuje i do oblastí, kde bylo dosud působení tržních sil výrazně omezeno a kde ani neexistují nějaké okamžité objektivní tlaky na rozšíření prostoru jejich působení, je naproti tomu ukázán na příkladu liberalizace síťových odvětví v oblasti energetiky. Kontext *trh jako prostor* je ilustrován prostřednictvím strukturální politiky, která – ač sama o sobě netržní element – měla spolu s dalšími kroky za úkol zarámovat vnitřní trh do určitého sdíleného institucionálního rámce a vytvořit z něj jednotně vnímaný ekonomický prostor. Trh jako *talisman* je pak vysvětlen na příkladu hospodářské a měnové unie, která vedla k vytvoření nového rámce pro makroekonomické politiky (důsledně zaměřeného na makroekonomickou stabilitu, což v západní Evropě až do počátku devadesátých let rozhodně nebylo všeobecně akceptovaným pravidlem) a k dosud největšímu reálnému transferu suverénních práv jednotlivých států na supranacionální úroveň (konkrétně v oblasti měnové politiky).

Svůj výklad autor shrnuje v poslední (deváté) kapitole, příznačně nazvané *Janusovská tvář Evropské unie*. Tento dávný antický bůh měl totiž dvě tváře a právě tak EU ve své dnešní podobě, která je do značné míry výsledkem tiché revoluce ze druhé poloviny osmdesátých let minulého století a následného vývoje, vykazuje v jistém smyslu dvojakou tvář. Na jedné straně je to „*[p]rincip tržní konkurence a důraz na nepřímou regulaci spíše*

než na přímé vládní intervence“, zároveň s tím však „národní ekonomiky dnes již nejsou řízeny výlučně na národní úrovni“ (Jabko, 2006, s. 179).

Vývoj, k němuž v ES/EU od druhé poloviny osmdesátých let došlo, měl tedy poněkud ambivalentní charakter a stála za ním navíc velmi heterogenní koalice, sdružující v určité chvíli jak přesvědčené stoupence trhu, tak i jeho kritiky, kteří ho byli ochotni akceptovat nanejvýše jako určité nutné zlo (viz výše). Zde je také podle mého názoru třeba vidět příčinu, proč někteří neoliberální ideologové vnímají současnou Evropskou unii s takovou nedůvěrou. Její dnešní podoba, byť se na povrchu může jevit jako protřzní, liberální a podobně, z jejich pohledu není totiž výsledkem vítězství jejich pojetí *dobra* (tedy neoliberální ideologie) nad jejich představou *zla* (státní regulací, dirigismem, přerozdělováním a podobně), nýbrž spíše jisté podivné syntézy obojího, z čehož podle nich zřejmě dlouhodobě nic dobrého vzejít nemůže.

Recenzovaná kniha se skládá z devíti kapitol, přičemž první z nich tvoří úvod, zatímco poslední plní funkci závěru. Její součástí je rovněž poměrně krátký, ale užitečný rejstřík, kombinující přístup věcný a personální. Relativně značný rozsah má přehled literatury (zahrnující 261 položek; z velké většiny odbornou sekundární literaturu, ale též oficiální dokumenty Evropské unie /EU/ i Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj /OECD/). Kapitoly – či přesněji některé jejich části – jsou dále (dvouúrovňově) volně členěny prostřednictvím mezititulků. Kniha je napsána typicky francouzsky „lehkou rukou“ a autorův styl a způsob vyjadřování nepostrádá určitého „ducha“. ⁴ To ovšem rozhodně neznamená, že by šlo o lehkou či dokonce odpočinkovou četbu. Autor totiž v textu často rozvíjí několik dost složitých paralelních úvah, často se vyznačujících značnou myšlenkovou originalitou, při jejichž sledování čtenář občas může „ztratit nit“.

Jako určitou obecnou výtku by podle mého názoru snad bylo možné uvést, že autorův výklad někdy, byť implicitně, vyznívá tak, jako by keynesiánské přístupy k hospodářské politice byly výrazně protitřzní, což ovšem není v žádném případě pravda, neboť tato hospodářská politika primárně spoléhá na tržní mechanismus, který Nicolas Jabko staví však do určitého stabilizačního rámce anticyklických opatření. Zcela dílčí výtkou pak je, že na některých místech do určité míry zaměňuje vysoké úředníky a politické osoby, když například mezi úředníky (*officials*) řadí bývalého evropského komisaře (a místopředsedu EK) sira Leona Brittana (*srovnej Jabko, 2006, s. 49*).

Recenzovanou knihu rozhodně nelze doporučit zájemcům o získání základních informací o problematice evropské integrace a začátečnickům v tomto oboru. Jde totiž o poměrně značně náročnou četbu, jejíž alespoň trochu hlubší pochopení vyžaduje určité předběžné znalosti, a to nejen z oboru evropských studií, ale též z dalších oborů sociálních věd. Knihu lze tedy doporučit především odborníkům na danou problematiku, kteří by si chtěli své znalosti obohatit řadou originálních postřehů a přístupů podávaných s vytříbeností a formální zpracovaností.

Jan Hřích

¹ Autor recenzované knihy tak (Quiet Revolution) nazývá celou první kapitolu.

² Na jiném místě k tomu dodává, že tichá revoluce byla „primárně o politické strategii jako o kauzálním faktoru institucionální změny a pouze sekundárně o síle idejí. Politika tržních idejí a nikoli tyto ideje samotné živily tichou revoluci EU.“ (Jabko, 2006, s. 26.)

³ Stručné shrnutí těchto čtyř způsobů užití a rétorického prezentování pojmu trh je uvedeno v tabulace číslo 2 na straně 39 recenzované knihy.

⁴ Přes zcela nefrancouzsky znějící příjmení je autor skutečně této národnosti. Kniha vznikla však v době jeho doktorandských studií ve Spojených státech.